

Paweł Bryła

Katedra Marketingu Międzynarodowego i Dystrybucji
Uniwersytet Łódzki

Uwarunkowania zróżnicowania dochodów rolniczych w Unii Europejskiej¹

Wstęp

Artykuł ma na celu przedstawienie głównych czynników wpływających na zróżnicowanie poziomu dochodów rolniczych w UE. Jest to niezwykle istotna problematyka w kontekście debaty nad przyszłością Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) w Unii Europejskiej, obejmującej 27 krajów członkowskich o zróżnicowanym poziomie rozwoju gospodarczego i wielkich nierównościach w zakresie dochodów rolniczych. Wśród celów traktatowych WPR znajdują się bowiem zapewnienie godziwych warunków życia dla rolników i stabilizacja ich dochodów. W artykule posłużono się danymi źródłowymi Komisji Europejskiej i francuskich izb rolniczych. W szczególności analiza dotyczy wpływu zróżnicowania struktury kosztów produkcji, struktury obszarowej gospodarstw, instrumentarium WPR i znaczenia pozarolniczych źródeł dochodu.

Stopień zróżnicowania dochodów rolniczych w UE

Pomiędzy krajami członkowskimi UE występuje bardzo duże zróżnicowanie dochodów rolniczych (tab. 1). Generalnie rolnicy z UE-15 są około 2 razy zaможniejsi w stosunku do średniej unijnej, jeśli weźmiemy pod uwagę wskaźnik dochodów w przeliczeniu na liczbę zatrudnionych (wyrażoną w rocznych jednostkach pracy). Istotne dysproporcje w dochodach rolniczych występują także w ramach „starej” Unii, np. rolnicy holenderscy zarabiają ok. 3 razy więcej od rolników włoskich [Komisja Europejska 2009, tab. 3.1.15]. Analizując zróżnicowanie wartości dodanej brutto, wytworzonej w sektorze rolnym w przeliczeniu na hektar użytków rolnych, otrzymamy trochę inny obraz sytuacji.

¹ Niniejsze opracowanie opiera się na fragmentach ekspertyzy wykonanej przez autora na zlecenie UKiE.

6

Tabela 1

Zróżnicowanie wskaźników wydajności ziemi i pracy w rolnictwie UE w 2005 roku

Kraj	WDB/ha	Dochody/RJP	Środki/produkcja	Inne koszty/produkcja
	€	UE-25=100	%	%
1	2	3	4	5
UE-27	793,4	78,94	55,80	31,34
UE-15	963,4	144,40	55,20	32,91
Austria	752,7	100,32	57,01	36,86
Belgia	1695,1	183,97	65,72	21,44
Bułgaria	284,9	17,20	57,40	7,43
Cypr	1966,9	85,15	46,26	46,42
Czechy	250,2	57,05	74,82	37,38
Dania	871,9	255,99	71,08	36,53
Estonia	287,3	48,85	60,57	30,04
Finlandia	510,5	178,67	70,18	44,94
Francja	931,5	201,94	57,63	31,25
Grecja	1677,3	97,46	37,57	29,30
Hiszpania	882,4	177,31	40,63	26,34
Holandia	5313,3	283,51	59,22	28,69
Irlandia	479,5	154,62	64,26	18,84
Litwa	199,0	15,49	65,56	21,43
Luksemburg	803,8	189,04	59,01	39,93
Łotwa	165,9	23,52	63,83	18,63
Malta	5928,7	118,89	52,04	6,73
Niemcy	752,6	142,85	66,95	34,33
Polska	405,5	21,80	59,89	15,25
Portugalia	637,0	44,32	63,07	23,26
Rumunia	476,4	16,18	51,15	25,75
Słowacja	262,3	37,76	71,26	34,57
Słowenia	951,6	29,47	56,21	28,93
Szwecja	423,8	156,71	70,53	32,92
Węgry	387,5	31,63	63,57	29,11
Wielka Brytania	455,3	189,18	63,92	32,83
Włochy	1660,0	100,67	41,62	45,51

Uwagi: kolumna 2 – wartość dodana brutto (WDB) w przeliczeniu na hektar użytków rolnych; kolumna 3 – dochody czynników produkcji w przeliczeniu na roczną jednostkę pracy (RJP) w rolnictwie; kolumna 4 – zużycie środków produkcji w stosunku do wartości produkcji w rolnictwie; kolumna 5 – pozostałe koszty produkcji w stosunku do wartości produkcji w rolnictwie; pozostałe koszty produkcji = zużycie kapitału trwałego (amortyzacja) + wynagrodzenia pracowników + dzierżawa i wynajem nieruchomości + odsetki netto.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Komisja Europejska 2009, tab. 3.1.15.

Wynika to z różnic w strukturach obszarowych gospodarstw, warunkach klimatycznych, jakości gleb, zaawansowania technicznego, ale także sygnałów wysyłanych przez instrumentarium Wspólnej Polityki Rolnej. Nie zmienia to jednak ogólnej konkluzji, iż wydajność ziemi w krajach „starej” Unii pozostaje przeciętnie wyższa niż w nowych krajach członkowskich z Europy Środkowo-Wschodniej, co ma następnie przełożenie na wysokość dochodów rolniczych.

Wpływ zróżnicowania kosztów produkcji

Warto również zwrócić uwagę na wpływ różnic w strukturze kosztów produkcji na dochody rolnicze. Na przykład w niektórych krajach istotnym składnikiem kosztów jest dzierżawa ziemi, odsetki od kredytów bankowych, bądź wynagrodzenie robotników rolnych (tab. 2) [*Des grands...* 2007, s. 34–41]. Należy przypomnieć znaczenie wskaźnika dochodów czynników produkcji – nie oznacza on dochodu właściciela gospodarstwa rolnego, lecz saldo działalności rolniczej, które ma zapewnić wynagrodzenia dla wszystkich, którzy biorą udział w tej działalności: kierowników gospodarstw, robotników rolnych i właścicieli kapitału gospodarstwa (banki, właściciele ziemi, kierownicy gospodarstw). W UE występuje bardzo duża heterogeniczność kombinacji tych różnych elementów w działalności rolniczej.

Udział wynagrodzeń robotników rolnych w dochodach czynników produkcji w rolnictwie wynosi przeciętnie ok. 1% wyników gospodarstwa (dochodów czynników produkcji), a waha się od 4,7% na Malcie do 74,5% na Cyprze, co jest związane z bogactwem form organizacyjno-prawnych w rolnictwie europejskim. Wskaźnik ten jest bardzo wysoki w Czechach i na Słowacji. W takich przypadkach dobrze byłoby dysponować osobnymi wskaźnikami dochodów pracowników najemnych w rolnictwie i zysków właścicieli kapitału. Dodatkową trudność stanowią takie formy organizacyjno-prawne, w których robotnicy rolni są jednocześnie udziałowcami, np. spółdzielnie produkcyjne. Znaczenie dochodów z własności ziemi w europejskiej ekonomice rolnej systematycznie maleje. Przeciętnie stanowią one 6% ogółu dochodów czynników produkcji w rolnictwie UE-27 z tym, że są szczególnie wysokie w Danii, Szwecji i na Litwie. W takich sytuacjach pełny obraz sytuacji dochodowej zapewniłoby istnienie 3 wskaźników: jednego dla dochodów z pracy najemnej w rolnictwie, drugiego dotyczącego dochodów pozyskiwanych z dzierżawy i trzeciego dotyczącego kierowników gospodarstw rolnych. Także poziom samofinansowania działalności gospodarstw rolnych jest bardzo zróżnicowany w UE.

Tabela 2

Wybrane różnice w strukturze kosztów w gospodarstwach rolnych UE w 2006 r.

Kraj	Dochody/RJP	Wynagrodzenia/ dochody	Dzierżawa/ dochody	Odsetki/ dochody
	tys. €	%	%	%
1	2	3	4	5
UE-27	13,5	27,2	6,2	7,4
UE-15	27,5	27,6	6,8	8,1
Austria	17,9	18,1	6,5	4,1
Belgia	15,5	18,3	8,3	11,8
Bułgaria	3,2	9,4	3,7	1,7
Cypr	18,9	74,5	2,3	2,8
Czechy	29,8	64,7	10,2	4,7
Dania	51,7	33,0	14,0	37,9
Estonia	10,1	38,0	3,9	5,4
Finlandia	21,1	31,7	7,4	7,9
Francja	36,0	28,7	8,6	6,1
Grecja	16,0	18,4	8,0	6,1
Hiszpania	38,3	15,8	5,5	5,1
Holandia	55,3	35,8	0,4	18,5
Irlandia	19,1	16,5	5,4	13,3
Litwa	4,6	32,6	7,5	1,6
Luksemburg	29,2	12,3	14,5	7,3
Łotwa	3,2	22,7	2,1	0,5
Malta	16,5	4,7	1,1	1,7
Niemcy	31,9	28,0	16,1	9,9
Polska	3,1	11,5	1,5	4,5
Portugalia	7,1	22,8	2,3	7,6
Rumunia	2,3	26,4	0,7	0,9
Słowacja	12,4	73,7	6,9	5,1
Słowenia	4,9	20,4	2,2	3,6
Szwecja	25,4	19,8	14,6	21,4
Węgry	5,3	32,0	7,7	4,3
Wielka Brytania	47,8	33,7	3,2	9,4
Włochy	22,7	43,8	2,6	4,5

Uwagi: kolumna 2 – dochody czynników produkcji w rolnictwie w przeliczeniu na roczną jednostkę pracy; kolumna 3 – wynagrodzenia robotników rolnych w odniesieniu do dochodów czynników produkcji w rolnictwie; kolumna 4 – koszty dzierżawy ziemi w odniesieniu do dochodów czynników produkcji w rolnictwie; kolumna 5 – koszty odsetek bankowych w odniesieniu do dochodów czynników produkcji w rolnictwie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Des grands... 2007, s. 34–41.

Wpływ zróżnicowania struktury obszarowej gospodarstw

Warto zauważyć, że jedną z ważniejszych przyczyn zróżnicowania wielkości wsparcia w przeliczeniu na jednego rolnika jest także różny stopień rozdrobnienia struktury agrarnej w poszczególnych krajach członkowskich Unii Europejskiej i istotnie z tym związana różna przeciętna wielkość ekonomiczna gospodarstw rolnych.

Przeciętna wielkość fizyczna gospodarstw rolnych w UE-27 wynosi 12 ha, przy czym waha się od 1 ha na Malcie do 84 ha w Czechach. Generalnie w krajach UE-15 gospodarstwa rolne mają przeciętnie większą powierzchnię (z wyjątkiem Grecji, Włoch i Portugalii) niż gospodarstwa rolne w nowych krajach członkowskich (z wyjątkiem Czech, Estonii i Słowacji). Największe zróżnicowanie regionalne wielkości gospodarstw występuje w Niemczech (od 13 ha w Hamburgu do 263 ha w Meklemburgii-Pomorzu Przednim). Zróżnicowanie między krajami członkowskimi jest jeszcze większe, jeśli weźmiemy pod uwagę wielkość ekonomiczną gospodarstw rolnych. W nowych krajach członkowskich (wyjątkiem są Czechy) jest ona średnio dziesięciokrotnie niższa niż w UE-15, przy czym pomiar jest dokonywany w euro bez uwzględnienia parytetu siły nabywczej. Gdyby uwzględnić różnice siły nabywczej, zróżnicowanie wielkości ekonomicznej gospodarstw byłoby niższe, ale nadal ogromne. Rolnictwo europejskie ma generalnie charakter gospodarstw rodzinnych, w których pracuje 1–1,5 osoby w pełnym wymiarze czasu pracy. Wyjątkiem jest Malta, gdzie przeciętnie w gospodarstwie jest zaangażowane tylko 0,4 „etatu”. Z drugiej strony spektrum mamy wielkie, uprzemysłowione jednostki produkcyjne, oparte na pracy najemnej. Występują one najczęściej w Czechach, wschodnich landach niemieckich, centralnej Francji i Holandii. 6,4 mln gospodarstw rolnych w UE-27 (44%) zużywało ponad połowę swojej produkcji na własne potrzeby. Tego typu gospodarstwa zajmowały 12 mln ha, tj. 23% użytków rolnych we Wspólnocie, i zatrudniały 3,8 mln rocznych jednostek pracy (aż 52%) w 2005 r. Zjawisko to było skoncentrowane przede wszystkim w Rumunii, ale było istotne także w Bułgarii, Estonii, Łotwie, na Węgrzech, Słowacji, w Słowenii i pozostałych nowych krajach członkowskich. Tylko co piąty rolnik we Wspólnocie legitymował się wykształceniem rolniczym na jakimkolwiek poziomie. Wskaźnik ten znalazł się w przedziale od 1% na Malcie do 71% w Holandii. Brak formalnych kwalifikacji oczywiście nie zawsze oznacza gorsze wyniki, ale przypuszczalnie taka zależność występuje. Wydajność pracy w rolnictwie może być mierzona jako stosunek wartości dodanej brutto do rocznych jednostek pracy. Wskaźnik ten był o 83% wyższy w UE-15 od średniej dla UE-27 w latach 2004–2006, podczas gdy

był czterokrotnie niższy w nowych krajach członkowskich (z wyjątkiem Cypru i Malty). Największą wydajność pracy w rolnictwie odnotowano w Danii i w Holandii (ponad trzykrotność średniej unijnej), a najniższą – na Łotwie, w Bułgarii, Polsce i Rumunii (poniżej $\frac{1}{4}$ średniej UE-27). Jednakże wzrost wydajności pracy w nowych krajach członkowskich jest w ciągu ostatnich kilku lat wyższy niż w UE-15, przy czym stopy wzrostu wykazują duże zróżnicowanie między poszczególnymi krajami. Akumulacja kapitału trwałego wyniosła 49 mld € w 2005 r. w UE-27, z czego aż 93% miało miejsce w „starej” Unii. Stopa inwestycji rozumiana jako stosunek akumulacji kapitału trwałego do wartości dodanej brutto wyniosła 33% UE-27 i była znacznie niższa w nowych krajach członkowskich (19%) niż w UE-15 (35%). Jednakże w ramach UE-15 także występowały istotne różnice w tym zakresie – od 14% w Hiszpanii do 91% w Luksemburgu. Wśród nowych krajów członkowskich relatywnie wysokie stopy inwestycji w rolnictwie (ponad 40%) obserwowano w krajach bałtyckich, Czechach i Słowenii [Komisja Europejska 2008, s. 11–12].

W UE-27 występuje 14,5 mln gospodarstw rolnych, z czego tylko 7,8 mln ma wielkość ekonomiczną powyżej 1 ESU (*European Size Unit*). Należy podkreślić, iż porównywalność danych co do liczby gospodarstw rolnych między krajami członkowskimi nie jest całkowita ze względu na różnorodność definicji krajowych gospodarstwa rolnego. Generalnie przyjmuje się, że gospodarstwo rolne powinno mieć obszar użytków rolnych co najmniej 1 ha, lecz próg ten oscyluje od 0,01 ha w Grecji do 2 ha w Szwecji. Bardziej miarodajne jest porównanie wielkości ekonomicznej przy pomocy ESU. 1 ESU odpowiada nadwyżce standardowej brutto 1200 €, przy czym dane te nie są rzeczywistym wynikiem operacji księgowych, a raczej szacowaną, potencjalną wielkością wartości dodanej, która przeciętnie może być wytworzona przy założeniu określonej powierzchni gospodarstwa i obsady zwierząt. Podczas gdy praktycznie wszystkie lub prawie wszystkie gospodarstwa rolne w Danii, krajach Beneluksu, Finlandii, Niemczech osiągają wielkość ekonomiczną powyżej 1 ESU, to jednocześnie występują takie kraje członkowskie, w których gospodarstw takich jest zdecydowana mniejszość, np. mniej niż 1/5 na Słowacji, 22% w Bułgarii i na Węgrzech, 29% w Rumunii i 35% na Łotwie. Wielkość ekonomiczna gospodarstw rolnych w UE wynosi przeciętnie 19 ESU, tj. 22,8 tys. € rocznie, ale dysproporcje między poszczególnymi krajami członkowskimi są ogromne – od 3 ESU w Rumunii do 103 ESU w Holandii, co oczywiście determinuje w dużym stopniu zróżnicowanie poziomu dochodów rolniczych. 22% gospodarstw rolnych w UE-27 o wielkości powyżej 1 ESU produkuje wyłącznie na własne potrzeby. Nietowarowy charakter posiada aż 69% gospodarstw tej wielkości w Rumunii, 65% na Słowacji, 61% w Słowenii, ponad połowa na Wę-

grzech, podczas gdy nie występują takie przypadki w 14 krajach „starej” Unii. Jedynym wyjątkiem są Włochy z ponad $\frac{1}{4}$ takich gospodarstw.

Kolejnym wskaźnikiem, na który powinniśmy zwrócić uwagę, jest udział osób w wieku ponad 65 lat wśród kierowników gospodarstw rolnych. W niektórych krajach członkowskich jest on bardzo wysoki np. 47% w Rumunii, 43% w Portugalii i 42% we Włoszech [*Des exploitations...* 2007, s. 19–24]. Sytuacja dochodowa tej grupy wiekowej może zależeć zarówno od wielkości transferów socjalnych (emerytury), jak i dochodów osiągniętych z działalności rolniczej. Dodatkową konsekwencją jest niższa jakość zarządzania gospodarstwami rolnymi przez osoby w zaawansowanym wieku, co też przekłada się na przeciętnie niższe dochody z działalności rolniczej. Dane te potwierdzają ograniczoną skuteczność polityki UE w zakresie promowania przejmowania gospodarstw przez tzw. młodych rolników i zachęcania osób starszych do wycofywania się z działalności rolniczej, m.in. przez stosowanie systemu rent strukturalnych i premii dla młodych rolników.

Wpływ polityki rolnej

Istotnym elementem krytyki obecnego systemu jest również to, że wspiera on przede wszystkim wielkich producentów rolnych (tab. 3), co stoi w sprzeczności z intencjami „ojców założycieli”. Prawie 2/3 beneficjentów dopłat bezpośrednich otrzymuje wsparcie poniżej 1250 € rocznie, co stanowi zaledwie 5% wypłat. Natomiast około 5% beneficjentów otrzymuje wypłaty ponad 20 tys. € rocznie, co stanowi w sumie znacznie ponad połowę wszystkich środków finansowych przeznaczonych na płatności bezpośrednie [Komisja Europejska 2009, tab. 3.6.1.14].

Obecny system wsparcia rolników w UE znacznie faworyzuje kraje tzw. „starej” Unii, tj. w kształcie sprzed rozszerzenia wschodniego. Mimo że rolnicy z UE-15 stanowią obecnie mniej niż połowę rolników w UE-27 (gospodarując na 70,1% użytków rolnych całej Unii) i są oni znacznie zamożniejsi niż przeciętnie rolnicy z nowych krajów członkowskich, nadal przechwytyują „lwią część” transferów w ramach WPR: aż 93,9% dotacji z Europejskiego Funduszu Gwarancji Rolnych (głównie dopłaty bezpośrednie) i 60,1% z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Wsi (instrumenty rozwoju obszarów wiejskich) (tab. 4) [Komisja Europejska 2009].

Poza kontrowersjami wokół rozdysponowania środków z budżetu rolnego UE na poszczególne kraje członkowskie Wspólnoty Europejskiej wiele wątpliwości budzi rozkład tych korzyści wśród producentów różnych towarów. Otóż

okazuje się, że nie odpowiada on udziałowi poszczególnych artykułów w produkcji rolniczej UE; zatem powstaje uzasadnione pytanie, jakimi kryteriami kierowali się twórcy systemu, który faworyzuje jedne grupy producentów rolnych w porównaniu z innymi. Wydaje się, że jest to spowodowane m.in. tym, że producenci tych towarów są bardzo dobrze zorganizowani i stanowią liczące się grupy nacisku. Prof. W. Adams wysuwa interesujące, aczkolwiek bardzo daleko idące teorie, które wskazują na powiązanie między preferencjami wyborczymi poszczególnych grup producentów rolnych a poziomem wsparcia publicznego dla nich [Adams 1996, s. 5–37]. Zgodnie z wynikami jego badań francuscy producenci mleka popierają raczej prawicę, a producenci wina i owoców preferują lewicę, zatem rządy prawicowe, które uczestniczyły w tworzeniu zasad WPR miały naturalną skłonność do działania na rzecz swojego własnego elektoratu, mimo że Francja mogła w latach 60. i 70. przejąć lwią część dotacji wspólnotowych do produkcji wina.

Tabela 3

Rozkład dopłat bezpośrednich w UE-25 według ich wysokości w 2006 roku

Wysokość dopłat bezpośrednich	Łączna wielkość dopłat bezpośrednich		Liczba beneficjentów płatności		
	euro	tys. euro	%	tys.	%
<0	-12 660	-0,038	8,51	0,116	
0–500	688 407	2,079	3 405,12	46,440	
500–1 250	1 022 692	3,088	1 280,66	17,466	
1 250–2 000	804 754	2,430	507,49	6,921	
2 000–5 000	2 646 735	7,992	819,24	11,173	
5 000–10 000	3 614 031	10,913	509,77	6,952	
10 000–20 000	5 674 601	17,135	399,73	5,452	
20 000–50 000	9 309 129	28,110	304,93	4,159	
50 000–100 000	4 947 415	14,939	73,97	1,009	
100 000–200 000	2 267 006	6,845	17,15	0,234	
200 000–300 000	703 866	2,125	2,96	0,040	
300 000–500 000	627 258	1,894	1,69	0,023	
>500 000	824 059	2,488	1,02	0,014	
Razem	33 117 293	100,000	7 332,24	100,000	

Uwaga: dane dotyczą dopłat bezpośrednich wypłacanych na podstawie Rozporządzeń Rady (WE) nr 1259/99 i 1782/2003.

Źródło: obliczenia własne na podstawie Komisja Europejska 2009, tab. 3.6.1.14.

Tabela 4

Udział krajów członkowskich w rolnictwie i w płatnościach z WPR w 2007 r. (%)

Kraj	Pow. UR	Rolnicy	Prod.	Doch. bież.	Doch. PSN	EFGR	EFRRW
	%	%	%	%	%	%	%
1	2	3	4	5	6	7	8
UE-27	100,000	100,000	100,000	100,000	100,000	100,000	100,000
UE-15	70,911	49,856	84,018	84,862	76,671	93,925	60,128
Austria	1,777	1,893	1,783	1,884	1,636	1,787	6,603
Belgia	0,752	0,665	2,067	1,623	1,388	1,841	0,673
Bułgaria	2,807	2,008	0,932	0,962	2,180	0,000	b. d.
Cypr	0,083	0,136	0,301	0,391	0,237	0,066	0,281
Czechy	2,334	1,443	1,215	0,993	1,477	0,841	4,169
Dania	1,478	0,683	2,574	1,450	0,958	2,593	b. d.
Estonia	0,452	0,253	0,191	0,224	0,306	0,092	1,005
Finlandia	1,237	0,923	1,268	1,538	1,197	1,402	3,493
Francja	16,138	7,201	18,701	17,815	14,910	21,952	9,608
Grecja	2,186	4,254	3,027	5,449	5,790	6,416	4,850
Hiszpania	13,711	7,575	11,441	17,241	17,727	14,060	0,166
Holandia	1,035	2,073	6,468	4,459	3,850	2,657	0,741
Irlandia	2,346	0,957	1,678	2,141	1,679	3,159	3,928
Litwa	1,479	1,306	0,584	0,488	0,787	0,402	2,743
Luksemburg	0,072	0,031	0,080	0,076	0,061	0,088	0,152
Łotwa	1,009	0,905	0,294	0,319	0,454	0,131	b. d.
Malta	0,006	0,023	0,083	0,104	0,059	0,005	b. d.
Niemcy	9,302	7,030	12,749	9,727	8,656	13,513	12,456
Polska	8,876	18,388	5,603	6,065	9,127	2,895	20,915
Portugalia	2,018	4,923	1,864	1,486	1,680	1,687	5,629
Rumunia	7,524	22,606	4,022	3,139	5,250	0,016	b. d.
Słowacja	1,059	0,812	0,567	0,402	0,606	0,377	3,187
Słowenia	0,274	0,789	0,313	0,312	0,373	0,117	1,572
Szwecja	1,712	0,834	1,427	1,138	0,878	1,816	3,071
Węgry	3,186	1,475	1,876	1,740	2,472	1,132	6,000
Wielka Brytania	9,196	3,255	6,423	6,719	5,423	9,455	1,813
Włochy	7,950	7,559	12,469	12,117	10,838	11,498	6,946

Uwagi: kolumna 2 – powierzchnia użytków rolnych; kolumna 3 – zatrudnienie w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybołówstwie; kolumna 4 – wartość produkcji rolniczej; kolumna 5 – dochody czynników produkcji w rolnictwie w cenach bieżących; kolumna 6 – dochody rolnicze według parytetu siły nabywczej; kolumna 7 – wydatki z Europejskiego Funduszu Gwarancji Rolnych (41.784,1 mln €); kolumna 8 – zobowiązania z Europejskiego Funduszu Rolnego Rozwoju Wsi (9.513,4 mln €).

Źródło: opracowanie własne na podstawie Komisja Europejska 2009, kolumny 2, 3 i 4 – tab. 2.0.1.2; kolumny 5 i 6 – tab. 3.1.4; kolumny 7 i 8 – tab. 3.4.2.

Wpływ pozarolniczych źródeł dochodu

Na wielkość dochodów rolników wpływa także ich zaangażowanie w działalność pozarolniczą. Tylko 1% gospodarstw rolnych na Litwie i Łotwie, 2% w Grecji i 3% w Hiszpanii prowadzi działalność pozarolniczą, podczas gdy jest to 32% w Rumunii, 29% w Finlandii, 27% w Wielkiej Brytanii i 26% we Francji [*Des exploitations...* 2007, s. 19–24].

W UE występuje trend w postaci rosnącej roli wielozawodowości (pluri-activity) rolników i ich rodzin, jak również dywersyfikacji działalności (diversification activities) gospodarstw rolnych. Wielozawodowość jest definiowana jako występowanie innych źródeł zarobkowania rolnika niż działalność rolnicza w gospodarstwie rolnym. Termin ten obejmuje działalność pozarolniczą prowadzoną w gospodarstwie (np. przyjmowanie turystów), pracę w gospodarstwie rolnym niestanowiącym własności danego rolnika (w tym wykonywanie prac o charakterze rolniczym) oraz zatrudnienie w przedsiębiorstwach poza rolnictwem. Pojęcie to odnosi się wyłącznie do rolników indywidualnych. Dywersyfikacja jest natomiast szacowana na poziomie gospodarstwa rolnego i odnosi się do tworzenia źródeł zarobkowania, które nie mają charakteru działalności rolniczej, ale które są bezpośrednio związane z gospodarstwem rolnym poprzez użycie jego zasobów lub produktów i mają wpływ ekonomiczny na gospodarstwo.

W UE obserwujemy postępujące procesy dywersyfikacji gospodarczej na obszarach wiejskich. W 2005 r. 36% rolników we Wspólnocie prowadziło działalność zarobkową poza rolnictwem, przy czym poziom ten znajdował się od 20% w Belgii do 75% w Słowenii. Najwyższe udziały rolników uzyskujących dochody poza rolnictwem występowały w Słowenii, Szwecji, Danii, Niemczech, na Cyprze i Malcie. Wielozawodowość jest generalnie bardziej rozpowszechniona w Europie Północnej i Wschodniej niż w Europie Zachodniej i Południowej. Natomiast pozarolnicza dywersyfikacja działalności gospodarstw rolnych jest bardziej rozpowszechniona w Europie Zachodniej i Północnej (Finlandia – 29%, Francja – 25%, Wielka Brytania – 24%, Niemcy – 22%, Holandia – 22%) [Komisja Europejska 2008].

Badania B. Hilla na temat dochodów rodzin rolniczych w UE-15 prowadzą do następujących konkluzji. Występowanie niskich dochodów wśród rodzin rolniczych jest znacznie mniej powszechne, jeśli weźmiemy pod uwagę nie tylko dochody z działalności rolniczej, ale łączne dochody. Kiedy uwzględnimy dochody ze źródeł pozarolniczych, maleją różnicowania dochodowe. Zatem problem biedy w rolnictwie europejskim wydaje się przeszacowany z powodu pomijania w analizie dochodów rolników ze źródeł pozarolniczych. Jednocześnie zróżnicowanie dochodowe wśród rolników jest większe niż w całym społeczeń-

stwie. Mogą więc współwystępować wysokie przeciętne dochody gospodarstw rolniczych z relatywnie większym udziałem gospodarstw, których dochody są poniżej granicy ubóstwa, w porównaniu z innymi grupami społeczno-zawodowymi. Niskie dochody łączne w danym roku mogą być zjawiskiem przejściowym. Dlatego należy dokonać rozróżnienia między gospodarstwami rolnymi, w których niskie dochody występują incydentalnie, a tymi, gdzie takie problemy występują regularnie przez wiele lat. Dlatego też grupa gospodarstw z permanentnie niskimi dochodami nie jest tak wysoka, jakbyśmy mogli wnioskować na podstawie zagregowanych danych dotyczących całego sektora rolnego. Wydatki konsumpcyjne rolników wykazują dużą stabilność w ujęciu czasowym, natomiast wahania w dochodach rozporządzalnych rolników przekładają się na duże zmiany w nowych oszczędnościach i likwidacji dotychczasowych oszczędności. Dochody pozarolnicze są największe w ujęciu bezwzględnym w najmniejszych i największych gospodarstwach rolnych. W konsekwencji łączne dochody małych gospodarstw rolnych można często uznać za satysfakcjonujące. Natomiast najniższe łączne dochody rolników występują zazwyczaj nie w tych gospodarstwach, w których dochody z rolnictwa są najniższe. Zwykle największe problemy dochodowe występują w nienajmniejszych gospodarstwach rolnych, które jednocześnie są zbyt duże, aby prowadzić je na „pół etatu”, i za małe, aby generować adekwatne dochody, aby utrzymać rodzinę rolnika. Profil produkcji rolniczej ma wpływ na możliwość pozyskiwania przez rolnika dochodów spoza rolnictwa, gdyż pewne dziedziny produkcji rolniczej są szczególnie pracochłonne i czasochłonne, np. mleczarstwo. Dlatego też producenci zbóż często osiągają wysokie łączne dochody dzięki zarabkowaniu poza rolnictwem, mimo że ich dochody rolnicze mogą być niższe. Czasem może dojść do pozornie paradoksalnej sytuacji, kiedy rolnik prowadzący niewielkie gospodarstwo zmienia swój profil produkcji na mniej intensywny, aby mieć czas na uzupełnianie swoich dochodów poza gospodarstwem. Zatem badanie skuteczności polityki rolnej w zakresie zapewnienia godnego poziomu dochodów należałoby ograniczyć do tych rodzin, dla których dochody z rolnictwa są głównym źródłem utrzymania. Niskie ogólne dochody części gospodarstw rolników wynikają z kombinacji wielu czynników, w tym rodzaju i wielkości gospodarstwa rolnego, ale także cech osobistych rolników (w szczególności ich przedsiębiorczości i atrakcyjności na pozarolniczym rynku pracy) oraz dostępności alternatywnych możliwości zarobkowania. Gdyby dostosować system pomocy do analizy tych wszystkich elementów, wielu dotychczasowych beneficjentów WPR utraciłoby możliwość korzystania z dopłat. Z punktu widzenia politycznego byłaby to oczywiście operacja bardzo trudna do przeprowadzenia ze względu na siłę lobby rolniczego. Lekiem na niskie dochody części rolników powinny być instrumenty polityki społecznej, a nie polityki rolnej [Hill 2000, s. 15–16].

Podsumowanie

Na tak dużym obszarze, jak UE, nie jest ani możliwe, ani celowe wyrównanie poziomu dochodowości w rolnictwie, chociażby ze względu na różne warunki naturalne (jakość gleb, nasłonecznienie, opady, temperatura). Różnice w dochodach rolniczych między krajami członkowskimi nie mają charakteru koniunkturalnego, lecz strukturalny, odzwierciedlając różny poziom rozwoju ich gospodarek, a w szczególności samego sektora rolnego. Z drugiej strony nie bez znaczenia jest konstrukcja systemu wsparcia dochodów rolniczych w ramach Wspólnej Polityki Rolnej i działań polityki rolnej podejmowanych na poziomie krajowym czy regionalnym. Powstaje pytanie, czy wzrost dochodów rolniczych należy jeszcze stymulować poprzez działania podejmowane w ramach polityki rolnej. Jeżeli tak, to czy powinno się to odbywać wszędzie tymi samymi metodami, czy raczej powinno istnieć zróżnicowane instrumentarium w zależności od specyfiki problemów w danym kraju czy regionie? Czynniki decyzyjne powinny także rozważyć, jaki poziom nierówności dochodowych w rolnictwie europejskim jest do zaakceptowania na dłuższą metę i czy istnieje jakakolwiek granica minimalna, która powinna być zagwarantowana. Jeśli tak, to czy powinna ona być na jednolitym poziomie w całej Unii, czy w jakiś sposób zróżnicowana np. pod względem parytetu siły nabywczej, wielkości gospodarstwa, zaangażowania siły roboczej, obszaru geograficznego, profilu produkcji itd.? Pamiętajmy, że zróżnicowanie dochodów rolniczych jest jedynie sygnałem związanych z tym zjawiskiem problemów społeczno-ekonomicznych ludności rolniczej. Zatem wskazane byłoby przeprowadzenie analizy sytuacji dochodowej ludności rolniczej, która powinna być bardziej złożona i holistyczna, przede wszystkim z uwzględnieniem różnic w systemach zabezpieczenia społecznego między krajami członkowskimi, ale także wpływu dwuzawodowości i podejmowania przez rolników dodatkowych aktywności zarobkowych poza rolnictwem. Pełny obraz sytuacji wymagałby ponadto uwzględnienia sytuacji majątkowej poza trendami w dochodach bieżących. Przeprowadzenie takiej analizy wymagałoby przeprowadzenia kosztownych badań, gdyż dostępność tego typu danych statystycznych na poziomie UE jest bardzo ograniczona.

Literatura

- ADAMS W. 1996: The Political Economy of French Agriculture, Basler Schriften zur europäischen Integration, nr 23.
Des exploitations agricoles aux formes multiples, Chambres d'Agriculture, 2007, nr 968.
Des grands écarts des revenus agricoles, Chambres d'Agriculture, 2007, nr 968.

HILL B. 2000: Agricultural incomes and the CAP, Economic Affairs, nr 2.

KOMISJA EUROPEJSKA: Rural Development in the European Union. Statistical and Economic Information. Report 2008, Bruksela 2008.

KOMISJA EUROPEJSKA: Agriculture in the European Union. Statistical and economic information 2008, Bruksela 2009, http://ec.europa.eu/agriculture/arista/2008/table_en/index.htm (pobrano 15.06.2009).

Determinants of agricultural income differentiation in the European Union

Abstract

This paper aims at presenting factors contributing to agricultural income level differentiation in the EU. Statistical data provided by the European Commission and French agricultural chambers was used. The importance issue of cost structure for agricultural profitability was discussed. Certain UE member states have a high share of land lease, bank loan interest payments or farm worker remuneration in their cost structures. The significance of the definitional difference between agricultural income and the income of farmers was emphasized. Taking into account income from non-agricultural sources leads to a lower differentiation of farmer income. One of the principal determinants of income differentiation is varying farm structures across member states. Finally, the impact of the construction of the agricultural support system on income differentiation should not be neglected.

